

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Надя Георгиева Бояджиева, професор по „Международно право и международни отношения“ в Юридическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ доктор на юридическите науки по професионално направление 3.6. Право, „Международно право и международни отношения“

Професор в Института за Балканистика при Българската академия на науките

Член на научно жури във връзка с процедура за защита на
дисертационен труд на тема:

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС: В МЕЖДУНАРОДНИТЕ КОНВЕНЦИИ И В ПРАКТИКАТА НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ СЪДИЛИЩА

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
в област на висше образование 3. Стопански, социални и правни науки,
професионално направление 3.6. Право, докторска програма
„Международно право и международни отношения“

Автор: Мария Вълкова Христозова

Тема: ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВ СЪДЕБЕН ПРОЦЕС: В МЕЖДУНАРОДНИТЕ
КОНВЕНЦИИ И В ПРАКТИКАТА НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ СЪДИЛИ

Научен ръководител: проф.д.ю.н.Цветана Николаева Каменова

1. Общо представяне на процедурата и описание на представените материали

Назначена съм за член на научно жури по процедура за защита на дисертационния труд Мария Вълкова Христозова. Тя е зачислена в редовна форма на докторантура със Заповед № Р 33-539 от 09.02.2015 г. на Ректора на ПУ и е редовен докторант в Катедра „Международно и сравнително право“ (Катедра Международно право, международни отношения и Право на Европейския съюз - МПМОПЕС) при Юридическия факултет (ЮФ) на ПУ „Паисий Хилендарски“ с тема на дисертацията: *“Право на справедлив съдебен процес: в международните конвенции и в практиката на международните съдилища”* и научен ръководител проф.д.ю.н. Цветана Николаева Каменова. Тя успешно полага изпита за докторантски минимум по специалността и по чужд език в началото на 2016 г. Докторант Христозова е отчислена с право на защита и на 18.04.2018 г. се проведе предварителното обсъждане на дисертационния труд на заседание на Катедрения съвет в разширен състав на Катедра МПМОПЕС, на което членовете на Катедрения съвет се обединиха около становището, че дисертационният труд отговаря на всички законоустановени изисквания за защита, поради което бе взето решение КС да предложи на ФС на ЮФ откриване на процедура за публична защита.

Представеният от Мария Вълкова Христозова комплект материали на хартиен носител, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- Заповед на Ректора на ПУ за зачисляване в докторантура ;
- заповед за провеждане на изпит от индивидуалния план и Протокол за издържан изпит по специалността;
- Заповед на Ректора на ПУ РЗЗ г. за отчисляване с право на защита;
- Протокол от заседание на Катедрен съвет в разширен състав и извлечение от него, съдържащи доклад за готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации – 7 бр.;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на Юридическия факултет на ПУ;
- Документ за внесена такса, съгласно Тарифата.

Описаните документи във връзка с процедурата дават основание да се заключи, че Мария Христовова е приложила изискуемите документи. Не е приложен списък на забелязани цитирания, но приемам, че за целите на тази процедура той не е задължителен.

2. Кратки биографични данни за кандидата Мария Христовова във връзка с процедурата

Мария Вълкова Христовова е родена през 1983 г. Тя е завършила средното си образование в Гимназия с хуманитарен профил „Св. Св. Кирил и Методий”, гр. Пловдив, с интензивно изучаване на български език и литература и френски език. През периода 2004-2008 г. е била студентка в задочна форма на обучение във Факултета по икономически и социални науки на ПУ „Паисий Хилендарски” в специалност „Маркетинг“, и придобива професионална квалификация бакалавър - “икономист”. През периода 2009-2014 г. е студентка в Юридическия факултет на ПУ “Паисий Хилендарски” в редовна форма на обучение. Тя завършва специалността „Право“, с общ успех от обучението “отличен”.

През учебната 2015-2016 г. по възлагане на КС като редовен докторант е водила семинарни занятия по дисциплините „Международно правосъдие“ и „Международно хуманитарно право“ на студенти на ЮФ на ПУ „Паисий Хилендарски“. През 2016 г. Мария Христовова е назначена като асистент в Катедрата по „Международно и сравнително право“ към ЮФ на ПУ „Паисий Хилендарски“ и през учебната 2016-2017 г. тя води семинарни занятия по дисциплината „Международно частно право“. През учебната 2017–2018 г. е водила семинарни занятия по дисциплините „Право на ЕС“, „Международно публично право“ и „Международно частно право“.

Следва да подчертая, че Мария Христовова успешно съчетава задълженията си на докторант и асистент в КМПМОПЕС към ЮФ на ПУ и наред с това демонстрира активна дейност извън сферата на образованието. Така например, от 2016 г. тя е експерт по международно право в Комисията по правни въпроси, секция по международно право и международни отношения на Висшия адвокатски съвет на Р България; от м.септември 2015 г. Мария Христовова е вписана като младши адвокат в АК-Пловдив и оттогава работи като адвокат на самостоятелна практика; консултант е на търговски дружества с международна дейност.

3. Актуалност на тематиката, познаване на проблема и методика на изследването

Темата на дисертацията е изключително актуална, съвременна, тя е в пълно съответствие с динамиката на съвременната международна действителност и състоянието и изискванията на международноправната наука. Въпреки многобройните трудове в българската наука, които в различна степен засягат изследваната тема, необходимостта от цялостно изследване в българската правна доктрина, което да се концентрира върху всички основни международни източници, които регламентират правото на справедлив съдебен процес, е налице. Именно в увода на дисертационното изследване докторантът изтъква достатъчно сериозни аргументи относно необходимостта на изследване на проблема, неговата актуалност и значимост за науката и практиката, научно-изследователските задачи и очакваните резултати от изследването.

4. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 272 стандартни машинописни страници. В структурно отношение съдържа увод, пет глави, заключение и библиография. Докторантката е приела очертаващата се в последните години в българската научна, в това число и юридическа, литература тенденция на по-тясна връзка между теорията и практиката с цел по бързото внедряване на научните резултати в практиката.

Сегашното състояние на международното право и международните отношения се характеризират със своята динамика и с разширяване на кръга и броя на участниците. Ето защо е правилен подходът на докторантката да направи една историческа ретроспекция както на актовете, издавани в различни исторически епохи, така и на развитието на понятийния апарат в международноправната уредба за правата на човека през призмата на основната цел на изследването – осигуряване на справедлив съдебен процес като гаранция за реализиране на основните права и свободи на човека.

За реализиране на поставените задачи и постигане на поставените цели докторантката е направила подробен анализ на източниците за справедлив съдебен процес, като ги е класифицирала на първоизточници и съвременни източници, а последните – на универсални и регионални. По този начин е обхваната цялата съществуваща към момента система от източници на правото за справедлив съдебен процес и в характеристиката им са очертани или могат да се извлекат признаци на еднаквост и различие между тях.

Основателно в рецензирания труд е развита тезата, че значението и ролята на справедливия съдебен процес при съвременното състояние на МО нараства и се явява абсолютно необходимо и че тази оценка на ролята на справедлив съдебен процес се приема от почти всички държавно организирани към настоящия момент общества.

В глава втора е направен анализ на международните правни актове – универсални и регионални, направен методично и с познаването им, като са ползвани в оригиналния им текст и език, довежда като резултат както за успешната аргументация на целите на изследването, така и до убеждаването в необходимостта от това изследване. В тази глава докторантката прави правилният извод, че горчивият опит на човечеството в неговия стремеж към демокрация и мир е довел до създаването на все по-добра и по-пълна правна регламентация на правата на човека и все по-голяма пълнота и прецизна регламентация на справедливия съдебен процес, явяващ се гаранция и израз на степента на развитие на обществата.

В глава трета на дисертацията, озаглавена „*Международни юрисдикции за закрила на правото на справедлив съдебен процес*“ са разгледани освен универсалните международни юрисдикции, така и регионалните международни юрисдикции. Във втората група са посочени както европейските, така и юрисдикции в други райони на света. Този подход дава възможност на Христовова да посочи не само различията между регионалните съдебни системи за закрила правата на човека, но и да очертае техните особености.

Известни са трудностите при правенето на сравнителноправен анализ на правни актове от различни правни системи, национални и регионални, универсални и общностни актове, повлияни от традиции, национални особености, регионални фактори, религиозни влияния и

други фактори. Толкова трудно е и да се анализират правни понятия или отделни термини в сравняваните законодателства, защото те дават отражение при съдебните процедури и окончателните съдебни актове.

Посочените трудности и не само те са преодоляни успешно от докторанта, като е използвана практиката на наднационалните съдебни институции и преди всичко тези на ЕС, за осъществяване на справедлив съдебен процес. Основателно в изследването е обърнато внимание, че по принцип и съгласно актовете на европейските съдилища общностното право е приложимото право при колизия с националното като се позовава на практиката на съда в Страсбург, на конкретни решения срещу различни държави, в това число и срещу България.

Приемам, че от особена важност, с цел постигане на основните задачи на изследването, е анализът в глава четвърта *„Правото на справедлив съдебен процес по член 6 от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи“*. След като е подчертала, че ЕКЗПЧОС е най-важният международен договор, приет в рамките на европейската система за закрила на правата на човека, тя е направила един много пълен и обстоен анализ на приложното поле на чл.6 от ЕКЗПЧОС. Посочени са измененията, които са настъпили в конвенцията от датата на нейното приемане до настоящия момент.

Докторантката посочва и разглежда и редица текстове от Конституцията на РБ, които допринасят за осъществяване на справедлив съдебен процес. Тези принципи, отразени в нормите на Конституцията и покриващи се с основните права на гражданите в съдебната сфера, гарантират осъществяването на справедлив съдебен процес, най-важните от които авторът разглежда в достатъчен обем. В направения сравнителноправен анализ на Конституцията, авторът достига до извода, че независимо от „липсата на изричен текст в Конституцията, в основния ни закон са закрепени редица принципи, които допринасят за провеждането на справедливо съдопроизводство„(стр.201). В доказателство за този извод са посочени изрично и съответни конституционни принципи, които гарантират справедлив съдебен процес, посочват се и съответните текстове от КРБ, където тези принципи са прогласени, както и съответните текстове в законодателството, в които принципите на Конституцията са отразени – текстове на НПК, ГПК, АПК, ЗСВ.

В глава пета *«Препоръки за усъвършенстване на юридическата регламентация на правото на справедлив съдебен процес в международното право и в българското законодателство»* докторантката прави препоръки за усъвършенстване на юридическата регламентация на правото на справедлив съдебен процес, като сравнява уредбата му в международното право и в българското законодателство. Като обсъжда процедурата на създаване на законите в България, Христозова търси «вината» за това състояние на приемане на «недъгави» закони,

които според нея противоречат на международните стандарти и международните договори, по които България е страна, и я намира в политиката на управляващите. В подкрепа на този си извод тя отбелязва, че едва през 2017 г. Министерството на правосъдието за първи път е обявило, че целта на съдебната реформа «е гарантирането на правото на гражданите на справедлив съдебен процес».

При разглеждане на материята в тази част авторът правилно отбелязва, че един справедлив съдебен процес предполага и изисква и стриктно спазване на правилата за случайно разпределение на делата. Направеният изводът, че «Ефективността на прилаганите в България правила за случайно разпределение на делата е един от най-сериозните проблеми на съдебната ни система» (стр.204) не е подкрепен по никакъв начин нито с примери от българската съдебна практика, нито с решения на външен за съдебната ни система съд.

В същото време, след като коментира, че «...страната ни е системно осъждана от Съда в Страсбург за нарушенията на чл.6 от Конвенцията» (стр.214) Христозова намира, че «основната причина за това негативно явление е поведението на българските правоприлагачи органи, най-вече на разследващите органи и прокуратурата, при които се наблюдава един прекомерен обвинителен уклон (стр.214). Констатира също така, че в системата на МВР и в прокуратурата „...се наблюдава недостатъчно познаване на международните актове, които имат задължителна сила за страната ни“, както и че тези органи „...проявяват субективно отношение към казусите, които разглеждат“. Поради тази практика се стига „...до нарушаване на правото на справедлив съдебен процес“.(стр.214)

Тези изводи може да са правилни като се имат множеството решения на Съда срещу България. Част от тези решения са разгледани в дисертацията, а и всеки, който се интересува от тях, може да ги прочете и да ги анализира. За разследващите органи и прокуратурата не са посочени аргументи, подкрепящи направените изводи.

Приемам констатациите на докторанта и посочените от нея примери не само в тази глава, че защитата на правата на човека през призмата на темата на изследването по отношение на състоянието на този въпрос в България с оглед както на законодателството, така и на съдебната практика, динамиката на тяхното развитие, е в значителна степен повлияна от практиката на европейските юрисдикции при разглеждане на делата. В това отношение ѝ е помогнало и отличното владеене на френски и английски език, ѝ и е позволило да използва източници от чужди автори в оригинал.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Още в началото бих искала да подчертая, че приемам приносите, така, както са очертани от Мария Христовова, като смятам, че те са правилни и са дефинирани коректно. В същото време, наред с приносите и достойнствата на труда, които вече бяха посочени по-горе, тук бих открила и следните:

- Направен е един пълен, разбираем и полезен анализ на практиката на Европейския съд по правата на човека и прилагането на чл.6 от ЕКПЧ, където е прогласено правото на справедлив съдебен процес. Този анализ на докторанта заслужава висока оценка, защото той дава освен друго, и насоките за усъвършенстване на дейността на българската съдебна система във всички фази и стадии на процеса.
- Успешно са реализирани намеренията да се направи доста подробен анализ на практиката на Съда на ЕС и на Съда на човека в Страсбург. Като посочва и анализира актовете на съдилищата по конкретни дела през призмата и с оглед на целите на дисертационното изследване, докторантката е постигнала убедителна интерпретация на прилагането на чл. 6 от ЕКПЧ и значението, възможностите и ролята за гарантиране на справедлив съдебен процес.(Глава четвърта)
- Разгледано е и приложното поле на чл.6 от ЕКЗПЧОС в различните производства – в гражданските производства, в публичното право, в наказателното право, като са посочени и обективните критерии в решение на Съда по правата на човека при решаването на съдебни казуси. Полезно не само за доктрината, но и за практиката е разглеждането на съдържанието на отделните термини, които Съдът приема и използва, което невинаги съвпада с разбирането им по националните законодателства, и в практиката на националните съдилища, което в пълна сила се отнася и за българската правна действителност.
- Важно и полезно е и разглеждането на елементите на правото на справедлив съдебен процес. Това подробно разглеждане представлява интерес, защото позволява да се намерят съответните правни решения в националното законодателство, както в Конституцията, така и в отделните законодателни актове и по този начин да се добие представа и да се направи извод за степента на обвързаност на националното ни право с практиката на Съда и общностното право.
 - Важно внимание е отделено на практиката на наднационалния съд при разглеждане на дела срещу България и решенията на Съда, повлияли за усъвършенстване на отделни закони от националното ни законодателство. Направен е успешен сравнителноправен анализ на гаранциите за справедлив съдебен процес по ЕКЗПЧОС и българското право, който правилно започва с разглеждане на

текстове на Конституцията на РБ, в които са отразени принципи, явяващи се конституционни гаранции за справедлив съдебен процес.

- Направеният от М.Христозова сравнителен преглед на съдебните системи в различни региони на света за защита на правата на човека заедно или съвместно и с процеса на създаването им, допринася за аргументацията на тезата, че вековната история на развитие на идеята и нейната правна материализиране продължава и в най –ново време и че стремежът на човечеството за защита на правата на своите събратя по принципи му е присъщ.

- Подробният анализ на универсалните и регионални актове, които действат в момента и с които се съобразяват почти всички държави при усъвършенстване на националното законодателство и национални съдебни органи, подчертава значимостта и реалната сила на тяхното практическо приложение;

- Разглеждането на понятийния апарат, отделни термини за правни понятия, с оценката и разбирането им от национални съдебни органи, заслужава висока оценка, защото уеднаквяването не толкова на правната терминология, но преди всичко на съдържанието, което се влага в нея при правоприлагането, което би могло да има още по-голямо значение за правилната и законосъобразна практика на националните правоприлагащи органи. Това важи с особена сила и за България, срещу която има много спечелени дела в международните европейски съдилища.

- Особено важно е да се посочи, констатацията и посочените конкретни примери, че защитата на правата на човека през призмата на темата на изследването по отношение на състоянието на този въпрос в България с оглед както на законодателството, така и на съдебната практика в динамиката на тяхното развитие, е в значителна степен повлиян от практиката на европейските юрисдикции при разглеждане на делата.

8. Бележки и препоръки

След развиване на идеята си за гарантиране на справедлив съдебен процес, Христозова прави предложения, които да гарантират постигането на такъв процес в България. Част от тези предложения са удачни, и няма да бъдат коментирани. Ще обърна внимание на тези предложения, които будят спор.

- Мнението, че създадената процедура за «ускоряване на досъдебното и съдебното производство със създаването на чл.368а от НПК през 2017 г. се е възстановило положението на т.нар. »вечни обвиняеми» е доста произволно и затова е неприемливо.

- Спорно е и становището на М.Христовова, че с въвеждането на разпоредителното заседание с чл.247б НПК е създадена пречка за справедлив съдебен процес. Напротив, разпоредителното заседание подпомага един съдебен процес, защото въпросите, които съдът е длъжен да обсъди на това заседание, са посочени изброително, т.е. императивно в чл.248 НПК. (Аргумент чл.94; чл.227 – 230; чл.248-248а НПК)
- Предложението на докторанта в основата на оценката на работата на магистратите (съдии, прокурори, следователи) да стоят отменителните решения на техните актове от Европейския съд е неприемливо, защото то засяга прогласената в Конституцията на РБ независимост на съдебните институции и на съответните решения в тяхна компетентност.
- Не е засегнат и въпросът, свързан с прилагането на мерките за процесуална принуда в наказателния процес относно понятието „обосновано предположение“ чл.56, чл.63 НПК, което понякога се тълкува твърде широко и може да повлияе на справедливостта на конкретния съдебен процес. Докторантът правилно не приема редакцията на чл.63, ал.2, т.4, но „обоснованото предположение“ е относимо към повече хипотези.
- Предложението на докторанта да бъдат ограничени правомощията на административните ръководители в прокуратурата не държи сметка, че за разлика от съда, прокуратурата е йерархически изградена структура, поради което ролята на административния ръководител не може да бъде ограничавана повече от рамките, в които тя съществува сега. Освен това, актът на прокурора не е окончателен, той подлежи на съдебен контрол, т.е. справедливият съдебен процес е резултат от дейността на съда е и в ръцете на съда, а не на прокуратурата, и това е достатъчна гаранция.
- По същество предложението на докторантката (стр.226), относимо към съда, прокурора и следователя, тяхната атестация да бъде съобразена с резултатите на техните актове, в случаите, когато има осъдителни решения на Европейския съд, по актове, по които те са се произнесли, и това обстоятелство да се отрази неблагоприятно върху тяхното кариерно развитие, е недопустимо, защото по същество ще бъде нарушение на конституционния принцип за независимост при приемането на решенията от тези органи.
- Спорна е също така препоръката да се въведат административни правила за регулиране на дейността на магистратите, които „да гарантират изискванията за справедливо съдопроизводство“.

Имам следната препоръка, отнасящи се както за структурата, така и до въпросите, засегнати в труда. Смятам, че структурата на дисертацията е неравномерна. Би могло да се предложи по-балансирана структура.

Посочените тук бележки не засягат чувствително цялостното положително впечатление от изследването, но биха обогатили приносните му моменти, ако бъдат възприето от докторанта в бъдещата ѝ научна работа.

8. Преценка на автореферата и на публикациите по дисертационния труд

Авторефератът отговаря на изискванията, той е в обем от 34 страници и представя в достатъчно пълна степен съдържанието на труда, актуалността и предмета му, предмета, научните задачи на изследване, методите на изследването и очертава приносите на изследването: както научни, така и за целите на практиката.

Всички приложени за рецензия публикации (7 бр.) са във връзка с темата на дисертационния труд и са публикувани в специализирани правни издания.

Както в дисертацията си, така и в другите представени за рецензиране материали, Христовова използва правен и професионален език, без да се стига до популярен език, демонстрира едно високо ниво, изразяващо висока професионална култура,

9. Лично участие на докторантката

Въз основа на гореизложеното, и като имам предвид наблюденията си върху научното развитие на докторантката, убедено смятам, че докторантката е работила задълбочено и самостоятелно както върху дисертацията, така и върху публикуваните вече статии, и формулираните приноси, отправените препоръки в труда, са резултат от нейната работа.

10. Лични впечатления

Моите впечатления от Мария Христовова са много добри, те са придобити на базата на дългогодишните ми наблюдения на нейното развитие в качеството ми на нейн преподавател и на ръководител на катедрата, в която тя бе зачислена като докторант, а впоследствие – назначена на длъжност „асистент“. Познавам нейната работа в учебния процес, към който се отнася отговорно и добросъвестно. Както е видно от посочените в началото на рецензията голям брой водени упражнения по различни дисциплини, възлагани ѝ от КС, мога категорично да дам много висока оценка на нейната работа като докторант, асистент в катедрата. Тя се прояви като много амбициозен юрист, който съчетава академичните си задължения с практическата работа; отличаващ се с умения за работа в динамична среда, млад учен, който активно защитава своята позиция и становища, както е видно и от представените за рецензиране материали.

В качеството си на докторант и на асистент Христозова участва активно в проект "Алумни" на ЮФ на ПУ „Паисий Хилендарски“, включва се с желание в академичните прояви на КМПОПЕС към ЮФ на ПУ. Една от най-добрите ѝ академични прояви е участието ѝ по поръчение на ръководството на Катедрата представител на младите учени на ПУ в Регионалния дискуссионен форум "Превенция на престъплението "трафик на хора" в контекста на борбата с домашното насилие", организиран от МКБТХ- гр.Пловдив, НКБТХ- София, МКБТХ- гр. Пазарджик.

Интересът и участието в академичните форуми, организирани от научното звено и извън него, са показателни за вниманието ѝ към научните изследвания, чийто резултат са представените от нея дисертационен труд, автореферат и научни статии, които са публикувани в престижни професионални издания.

11. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Представеното изследване представлява както теоретичен, така и практически интерес. И двете оценки са еднакво важни. Смятам, че ще представлява интерес не само за юристи, научни работници и практикуващи, но и за други специалисти. Би могло също така да се използва не само като методика, но и като полезно помагало и за подготовка на студенти.

12. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и ПРАСПУ. Представените за рецензиране материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Юридическия факултет при ПУ „Паисий Хилендарски“.

Въз основа на гореизложеното, с дълбоко убеждение давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и призовавам членовете на почитаемото научно жури **да присъдят образователната и научна степен 'доктор'** на Мария Вълкова Христозова в област на висше образование: 3.Стопански, социални и правни науки, професионално направление 3.6. Право, докторска програма „Международно право и международни отношения“.

17 септември 2018 г.

РЕЦЕНЗЕНТ:

/проф. д.юн. Надя Бояджиева/

